

«گردونه ادب فارسی»
(سی قصه از شاهنامه فردوسی)

آفرین فردوسی

www.ketab.ir

فهرست مطالب

۵	پیش‌گفتار
۹	زبان دری
۲۱	مهرگان، جشن ایزدمهر
۲۹	اختر کاویان
۳۹	آفرین فردوسی و مدایح بی‌صله
۵۱	شاهنامه، شناسنامه ملی ایرانیان
۷۱	زال و رودابه
۸۹	سیمرغ، عنقاء سی مرغ
۹۹	تمثیل صوفیان و عرصه سیمرغ
۱۱۱	رخش‌رخشنده
۱۱۹	نخستین جلوه‌های جهان پهلوانی رستم
۱۳۱	هفت‌خان
۱۴۵	کاووس و ارمغان هاماوران
۱۵۳	همانندی عناصر داستان سرایی
۱۶۵	پرواز کی‌کاووس و نم‌رود

۱۷۵	 بیژن و منیژه
۱۹۵	 هزار بیت دقیقی
۲۰۷	 گشتاسپ و کتابون
۲۱۳	 شاهنامه و شرح شگفتی های گیتی
۲۲۳	 یازده رخ
۲۳۱	 فرجام کار افراسیاب
۲۴۳	 فرجام کار کی خسرو
۲۵۳	 اسفندیار، هفت خان
۲۶۵	 خواهران جمشید و اسفندیار
۲۷۷	 دیو سیاه — دیو سفید و هنرهای ایشان
۲۸۹	 قصه اسکندر و دارا
۲۹۷	 اردشیر و هیولا
۳۰۳	 شاپور ذوالاکناف
۳۱۱	 بهرام و آرزو
۳۲۱	 رسولی شاهان
۳۲۹	 بهرام در هند
۳۳۹	 بزرگمهر دانای ایرانی
۳۵۳	 دوبنده هندی و ایرانی
۳۶۳	 پدید آمدن شطرنج — داستان گو و طلحند
۳۷۹	 مهجود و زروان
۳۸۹	 حشمت پرویز و عشق شیرین

پیش گفتار

گفتارهایی که در این کتاب از نظر خواننده گرامی می‌گذرد به مرور ایام و در طی سالیان متمادی نوشته شده و بعضی از آن‌ها پیش از این نیز انتشار یافته است.

هدف اصلی از نوشتن این مباحث، و گفتارهای متعدد دیگر که برای معرفی دیگر آثار شعر یا نثر ادب فارسی نوشته شده، و امیدواریم به صورت جلد دوم همین کتاب انتشار یابد این بوده که خواننده را با شاهکارهای بزرگ شعر و نثر این زبان آشنا کند و حد فاصل و وسیله ارتباطی میان خواننده علاقه‌مند امروزی و آثار بزرگان روزگاران گذشته باشد و چون قدیم‌ترین اثر مهم زبان و ادب فارسی که در حقیقت رکن اصلی زبان و ادب و تاریخ و فرهنگ و جامعه‌شناسی و آداب و رسوم و سنن قوم ایرانی است، حماسه کوه پیکر استاد طوس، شاهنامه فردوسی است جلد نخست این کتاب به شرح و توضیح و نگارش بعضی داستان‌های این شاهکار بزرگ ادب و هنر ایران اختصاص یافت.

چون هدف اصلی این اثر، آشتی دادن جوانان و خوانندگان علاقه‌مند فارسی زبان با شاهنامه و آشنا ساختن آنان با روش سخن‌سرایی و شیوه نگارش کهن و باشکوه استاد طوس است، این کتاب از مباحث تحقیقی، بحث در مسائل مربوط به دانش‌های ادبی، فصاحت و بلاغت، گفتگو درباره نسخه بدل‌های گوناگون و برتر نهادن یکی از آن‌ها، کنجکاوی درباره اصل یا الحاقی بودن بیت یا بخشی از داستان‌ها، و دیگر مباحثی که مورد توجه ارباب ادب و کارشناسان فنون ادبی است، خالی مانده است. با این حال کوشش شده است آثار و اشعار

برگزیده از روی جدیدترین و درست‌ترین چاپ‌هایی که تاکنون در دست‌رس قرار گرفته است نقل شود، و جای جای، تا آن‌جا که مطلب بیش از حد تحقیقی و فنی نشود، اگر توضیحی درخور اطلاع و جالب توجه خواننده به نظر برسد، درضمن شرح داستان باز گفته آید.

□ از شرح و توضیح و تفسیر داستان‌های معروف و بسیار مهم شاهنامه پرهیز شده و نظر نویسنده بیشتر معطوف به داستان‌هایی بوده که حدس می‌زده است خوانندگان عادی و غیر متخصص از آن‌ها اطلاعی ندارند. یکی از دلایل این گونه انتخاب آن است که اگر خواننده حتی در دوران تحصیل ابتدایی ییتی چند از داستان‌های بزرگی مانند رستم و سهراب و رستم و اسفندیار را دیده باشد ممکن است پیش خود گمان کند که این داستان را خوانده و از آن اطلاع کافی دارد، و برای پرهیز از تکرار خواندن آن را فروگذارد. اما به احتمال قوی چون از داستان‌هایی مانند کرم هفتواد و دوازده رخ و داستان بهرام و آرزو و گو و طلحند آگاهی ندارد، بی‌هیچ پیش داوری خواندن آن را آغاز می‌کند.

□ در شرح و توضیح داستان‌ها کوشش شده است تا سرحاً امکان از متن شاهنامه استفاده شود، چه هدف اصلی آشنا کردن خواننده با این کتاب، و آماده ساختن و تشویق او برای روی آوردن به شاهنامه و خواندن متن کتاب است. اما نویسنده برای پرهیز از تفصیل بسیار، و گنج‌نایدن بیت‌هایی که معنی آن‌ها بر خواننده روشن نیست، خود به شرح بخشی از حوادث پرداخته و قلم‌نارسای خویش را جای‌گزین طبع روان و زبان سخن‌گوی استاد طوس کرده است.

در بیت‌هایی که از شاهنامه نقل شده کوشش شده است که ترکیب دشوار و دور از ذهن و واژه مشکل و پیچیدگی مضمون وجود نداشته باشد تا خواننده به آسانی به خواندن آن توفیق یابد و معنی بیت‌ها را دریابد. با این حال هر جا که نویسنده گمان می‌برده که معنی کردن واژه‌ای موجب آسانی کار خواننده است، بی‌درنگ معنی آن را به دست داده، و اگر شرح و توضیح یک یا چند بیت را لازم می‌دیده در ذیل ابیات یا در حاشیه گفتار بدان پرداخته است.

□ گاه بخشی از داستان شاهنامه به داستان یا تمثیلی از کتابی دیگر همانند است. مثلاً شرح فتنه انگیزی و سخن‌چینی گرسیوز با نقامی و سعایت دمنه در پیش شیرو برانگیختن او برای ریختن خون گاو در کلیله و دمنه بسیار شبیه است. کی کاووس از ابلیس فریب خورده و بر اثر تلقین او آهنگ رفتن به آسمان کرده است. یکی از جباران سامی موسوم به نمرود که معاصر حضرت ابراهیم خلیل بوده نیز به قصد نبرد با خدای

یگانه راه آسمان پیموده است. در شرح داستان‌های شاهنامه بدین گونه همانندی‌ها، تا آن جا که مطلب را از سیاق طبیعی خویش بدرنبرد، نیز اشارت رفته است.

□ چون این گفتارها به مرور و در طی سالیان فراهم آمده، یکی دو توضیح کوتاه در بعضی گفتارها تکرار شده است. چون حذف این تکرارها اساس مطلب را به هم می‌ریخت، نویسنده با اتکاء به حسن نظر خوانندگان آن‌ها را به همان صورت در متن باقی گذاشت و امیدوار است این قصور کوچک را بروی ببخشایند.

□ چند گفتار در آغاز کتاب آمده که جزء مطالب و داستان‌های شاهنامه نیست. اما نویسنده چنین گمان برده است که آن مقالات نیز با شاهنامه، یا زندگانی گوینده بزرگوار آن پیوندی تمام دارد و از همین روی، برای اتمام فایده، یا دادن اطلاعاتی مربوط به شاهنامه و زبان آن، چنین گفتارهایی را در صدر کتاب جای داده است. از این گونه است گفتاری درباره زبان‌های ایرانی و انواع و شاخه‌های آن، مهرگان جشن ایزدمهر، درفش کاویان، آفرین فردوسی و مدایح بی صله و رخسار رخشنده.

□ درباره شاهنامه و سرچشمه بزرگ آن پیش از این سخن‌ها گفته‌اند و هنوز می‌گویند و از این پس نیز خواهند گفت. حتی برای ادامه مطالبی که در این کتاب آمده، و برای تأمین منظوری که این تألیف ناچیز برای اجرای آن پرداخته شده است می‌توان مجلّدی دیگر بدین کتاب افزود، و از داستان‌های دیگر، داستان‌های بزرگ و مهم‌تر این کتاب کهن، بشرح‌تر و در سطحی بالاتر، سخن گفت و اگر خدای خواهد، و خوانندگان در این مختصر به نظر لطف و مهربانگردند و چشم رضا و مرحمت بر آن باز کنند، شاید نویسنده این سطور به نوشتن آن نیز بپردازد.

□ در حال حاضر مجلّدی دیگر از همین کتاب آماده طبع است و در آن به همین روش از آثار بزرگ شعر و نشر فارسی سخن در میان آمده و بخشی جالب توجه از هریک انتخاب شده است و از خداوند می‌خواهم که این ناچیز را در پیراستن و انتشار دادن آن موفق بدارد، و بالله التوفیق.

محمد جعفر محبوب

شنبه بیستم مهرماه ۱۳۷۰ خورشیدی